

УДК 330.341.1:658:621

ДІАГНОСТИКА ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ МАШИНОБУДІВНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Дикань В.В., к.е.н.

Українська державна академія залізничного транспорту

В статті досліджено сутність та зміст економічної діагностики. Проведена систематизація методів оцінки економічного потенціалу для діагностики його стану. Розкрито зміст потенціалу розвитку підприємств машинобудівного комплексу як об'єкта діагностики. Акцентовано увагу на перспективності застосування системно-синергетичного підходу при діагностиці соціально-економічних систем. Система показників для оцінювання рівня потенціалу розвитку підприємств машинобудівного комплексу побудована на основі системно-синергетичного підходу. Подані авторські пропозиції щодо діагностики потенціалу розвитку підприємств машинобудівного комплексу. Вона дозволяє об'єктивно ідентифікувати рівень розвитку підприємств машинобудівного комплексу.

Ключові слова: діагностика, економічний потенціал, розвиток, машинобудівний комплекс України, машинобудівні підприємства

Essence and content of economic diagnostics are investigated in the article. Systematization of estimation methods of economic potential for diagnostics of its state is conducted. Content of potential of machine-building complex enterprises development is exposed as an object of diagnostics. Perspective of application of system-sinergistical approach to diagnostics of the socio-economic systems is determined and grounded. The system of indexes for the evaluation of development potential level of the machine-building complex enterprises on the basis of system-sinergistical approach is worked out. Authorial suggestions as to realization of procedure of machine-building complex enterprises potential diagnostics are given. Realization of recommended diagnostics allows identifying objectively existent status of machine-building complex enterprises development.

Keywords: diagnostics, economic potential, development, machine-building complex of Ukraine, machine-building enterprises.

Актуальність проблеми. Машинобудування є однією з провідних галузей промисловості України, роль якої в розвитку країни визначає його обслуговуюча функція у всіх міжгалузевих комплексах - паливному, агропромисловому, будівельному та інших, а також участь в територіальному

внутрішньодержавному і міждержавному розподілі праці. Саме від частки машинобудівної продукції в експортному секторі залежить, багато в чому, статус країни, її місце в міжнародних економічних інтеграційних процесах.

На жаль, вітчизняні машинобудівні підприємства в останні десятиріччя зіткнулися з рядом серйозних проблем: недостатня завантаженість виробничих потужностей, витіснення з внутрішніх ринків вітчизняних виробників машин і устаткування іноземними, слабка інноваційна діяльність, низький рівень заробітної плати серед кваліфікованих кадрів, низька рентабельність виробництва, яка несприятливо позначається на фінансових результатах підприємств.

Забезпечення виживання підприємств машинобудівного комплексу в сучасних умовах є найскладнішою задачею, для вирішення якої необхідно консолідувати зусилля підприємств галузі і держави, сформувати сукупний проривний потенціал розвитку. А це, у свою чергу, не можливо без вдосконалення механізму управління економічним потенціалом підприємств галузі, у тому числі, за рахунок вдосконалення процедури діагностики його стану і можливостей.

Аналіз останніх наукових досліджень. Вирішенню проблем машинобудівної галузі присвячено праці таких відомих вітчизняних вчених як: О.І. Амоша, В.П. Вишневський, Л.О. Збарзський, В.М. Геєць, Ю.В. Кіндзерський, В.В. Микитенко, М.М. Якубовський та ін. [1-3].

Питання діагностики економічного потенціалу здебільшого розглядаються в площині ідентифікації фінансового стану підприємств та загрози банкрутства [4-5], а також з метою визначення рівня конкурентоспроможності підприємств [6].

Поряд з цим, необхідно відзначити, що досягнутий рівень досліджень в області діагностики економічного потенціалу може бути підвищений за рахунок розробки підходів, що забезпечують вирішення проблем машинобудівного комплексу на основі управління потенціалом їх розвитку.

Метою роботи є дослідження сутності та змісту діагностики в економіці, визначення технології діагностики економічного потенціалу підприємств машинобудівного комплексу як основи розробки стратегії їх розвитку.

Викладення основного матеріалу дослідження. Ефективність роботи, можливість досягнення оперативної і стратегічної мети діяльності соціально-економічних систем різних рівнів залежить від рівня їх потенціалу. У зв'язку з цим виникає потреба в оцінці потенціалу і його діагностиці. Якщо оцінка дає розмір потенціалу (загального або по окремих складових), то діагностика дозволяє виявити «хворі місця», тобто за допомогою діагностики можна визначити рівень використання потенціалу і резерви його зростання, що є основою тактичних і стратегічних дій по забезпеченню ефективного функціонування і розвитку системи в цілому.

Дослідження підходів різних вчених щодо категорії «діагностика» в економіці [7-9] дозволяє її розглядати як процес визначення й вивчення ознак, що характеризують стан економічної системи, для прогнозування можливих відхилень і запобігання порушень нормального режиму роботи.

Ціль діагностики – своєчасне розпізнавання ознак і природи тенденцій розвитку соціально-економічної системи, встановлення факторів, що призводять до небажаних наслідків, локалізація кризи, використання елементів дослідження як засобу забезпечення ефективного управління, в підсумку встановлення стану об'єкта засобами реалізації.

Відповідно до цілі, задачі діагностики полягають у визначенні заходів, управлінських рішень, що направлені на налагодження роботи всіх складових елементів системи та способів їх реалізації й нівелювання впливу несприятливих відхилень.

Основними методами діагностики слід визначити наступні:

- аналітичні, ґрунтовані на безконтактних методах за допомогою статистичної інформації, використання комплексного економічного аналізу;
- експертні, ґрунтовані на узагальненні оцінок та інформації, представлених експертами контактними методами;
- динамічне програмування – обчислювальний метод рішення задач управління з використанням математичних моделей;
- лінійне програмування – математичний метод, що базується на оптимізації досягнення кількісно визначеної цілі.

Склад конкретних процедур діагностики визначається виходячи з

напрямок (завдань) аналізу та доступності й адекватності інформації. Це свідчить, що діагностику такого складного і багатогранного об'єкта як потенціал розвитку слід проводити у формі комплексного, поетапного і поелементного дослідження. При комплексній формі оцінки потенціалу досліджуються всі складові потенціалу, які інтегруються в єдиний показник. При поетапній оцінці упор робиться на головні критерії, які визначають здатність вирішувати основні задачі, досягати поставленої мети. В цьому випадку проблема зводиться до деталізації головних критеріїв, які забезпечують комплексну оцінку рівня використання сукупного економічного потенціалу.

При оцінюванні економічного потенціалу в процесі діагностики найчастіше використовуються наступні методи: ресурсно-регресійний; побудови залежностей «витрати – ефективність», параметричний, грошової оцінки, індексний.

Ресурсно-регресійний метод оцінки потенціалу передбачає використання кореляційно-регресійних моделей, що дозволяють описати залежність кінцевих результатів виробничо-господарської діяльності від зміни окремих чинників і умов. Цей метод дозволяє оцінювати вплив структурних змін потенціалу, визначати нормативи віддачі ресурсів, виявляти вклад окремих ресурсів у формування потенціалу.

Метод побудови залежностей «витрати – ефективність» доцільно використовувати, коли потенціал підприємства представлений у вигляді декількох можливих проектів розвитку підприємства. Для кожного проекту оцінюється його ефективність по віддачі на одиницю витрат. Далі всі проекти упорядковуються у міру убавання їх ефективності. Потім вибирається перший найефективніший проект і фіксуються його результат і витрати, після цього два найефективніших проекти і фіксуються їх сумарний результат і витрати (наростаючим підсумком) і так далі до перегляду всіх без виключення проектів, які є у підприємства. Отримана таким чином залежність результату (наростаючим підсумком) від витрат і є залежністю «витрати – ефективність», і вона, зокрема, характеризує потенційні можливості підприємства при зміні рівня того чи іншого ресурсу.

Вирішення задачі параметричної оцінки потенціалу підприємства за обраним критерієм зводиться до побудови залежності «витрати – ефект»,

і зіставлення її рівня з необхідним цільовим рівнем, який сприяє або збільшенню потенціалу, або до зниження цільової установки.

Метод грошової оцінки елементів потенціалу. По даній методиці можна оцінити ресурси підприємства в грошовому вираженні і ринкову вартість підприємства. Окрім цього, в ході оцінювання дисконтується грошовий потік (сенса якого полягає в тому, що величина доходів перетвориться в поточну вартість підприємства). Використання цих показників дозволить прослідити в динаміці залежність ефективності використання потенціалу підприємства і рівень отримуваного доходу, що дозволить оцінити систему стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства. Недоліки методу грошової оцінки елементів потенціалу полягають в тому, що формальне складання ресурсів в грошовому вираженні дозволяє судити лише про масу ресурсів і частково про їх структуру, тоді як можливості підприємства залишаються за рамками дослідження (два підприємства з однаковою сумарною вартісною оцінкою ресурсного потенціалу можуть мати різний рівень результативності виробництва). Слід зазначити, що даний підхід передбачає облік абсолютно всіх наявних ресурсів, а не лише тих, які можуть бути реально задіяні в процесі функціонування, але не передбачає облік немайнових ресурсів (інформації, трудового потенціалу, ідей і технології). Той же недолік і в індексного методу факторного аналізу, яким деякі автори пропонують оцінювати потенціал підприємства. Цей підхід заснований на уявленні про комплексний характер явища, яке вивчається, що виражається, зокрема, у взаємозв'язках і взаємообумовленості окремих ознак. Акцент у факторному аналізі робиться на дослідженні внутрішніх причин, які формують специфіку явища, що вивчається, на виявленні узагальнених чинників, які стоять за відповідними конкретними показниками. При застосуванні індексного методу оцінювання здійснюється приведення базової вартості ресурсів підприємства до сучасного рівня за допомогою індексу (або ланцюжка індексів) зміни цін по відповідних ресурсах за відповідний період. За допомогою індексного методу можливо здійснювати індексування витрат, з яких складається собівартість продукції (робіт, послуг). Також можлива оцінка динаміки ринкової вартості підприємства, і оцінка позиції підприємства відносно конкурентів. Основним недоліком індексного методу є визначення порівняльної ресурсозабезпеченості, а не сукупної

корисності накопичених ресурсів. В той же час даний метод вимагає абстрагування від структури потенціалу і не враховує пропорційність поєднання окремих ресурсів.

Для тих параметрів оцінки потенціалу, для яких немає жодних норм і статистики, а тому дані параметри не можна оцінити одним із стандартних математичних методів, існують експертні методи. Суть таких методів полягає в проведенні інтуїтивно-логічного аналізу проблеми, що виконується шляхом залучення для цієї мети фахівців-експертів, які володіють, професійною освітою, досвідом і інтуїцією. При цьому думки експертів оцінюються кількісно і потім проходять формальну обробку. Отримана в результаті обробки думка експертів приймається як вирішення проблеми. Саме ці методи одержали найбільше розповсюдження в наш час, так як надають багатоаспектну оцінку.

Проведення ефективної та достовірної діагностики потенціалу розвитку підприємств машинобудівного комплексу потребує, в першу чергу, визначення об'єкта діагностики. На думку автора, потенціал розвитку машинобудівного підприємства слід розглядати як частину його економічного потенціалу, що забезпечує можливості удосконалення виробничо-господарської діяльності. Основний зміст потенціалу розвитку полягає в інтегральному відображенні (оцінці) поточних і майбутніх можливостей підприємств по трансформації початкових ресурсів в економічні блага, максимально задовольняючи при цьому власні і суспільні інтереси. Це свідчить, що потенціал розвитку підприємства формують не тільки наявні ресурси, але і ті ресурси, які підприємство може придбати або поміняти в результаті реалізації стратегічних рішень.

Виявлення потенціалу розвитку підприємств вимагає наявності системного мислення, що дозволяє виявити характер зв'язків між функціональними підрозділами, зрозуміти, як в результаті їх взаємодії виникають інтегральні характеристики підприємства. При відсутності такого цілісного системного бачення ситуації не можливо ухвалювати ефективні рішення. Крім того існує вірогідність зростання ділових ризиків, що ставить під загрозу майбутнє підприємства. Тому, аналізуючи зміст потенціалу розвитку підприємства, слід орієнтуватися на методологію системної парадигми, яка, в умовах динамічного, невизначеного та мінливого середовища існування, набуває вигляду системно-

синергетичного підходу.

Фундаментом системно-синергетичного підходу є визначення структури як стану, що виникає в результаті багатоваріантної і неоднозначної поведінки таких багатоелементних структур або багатофакторних середовищ, які не деградують до стандартного для замкнутих систем усереднення термодинамічного типу, а розвиваються внаслідок відкритості, притоку енергії ззовні, не лінійності внутрішніх процесів, появи особливих режимів із загостренням і наявністю більш ніж одного стійкого стану. Цей феномен трактується як загальний механізм повсюдно спостерігаючогося в природі напрямку еволюції: від елементарного і примітивного — до складного і досконалого.

Головні постулати системно-синергетичної теорії виявляються через наступні принципи: системи, що розвиваються, завжди відкриті і обмінюються енергією і речовиною із зовнішнім середовищем, за рахунок чого і відбуваються процеси локальної впорядкованості і самоорганізації; у нерівноважних умовах відносна незалежність елементів системи поступається місцем корпоративній поведінці елементів: поблизу стану рівноваги елемент взаємодіє тільки із сусідніми, далеко від рівноваги — «бачить» всю систему цілком і узгодженість поведінки елементів зростає; у станах, далеких від рівноваги, починають діяти біфуркаційні механізми — наявність точок біфуркації переходу до того чи іншого щодо довготривалого режиму системи — аттрактора.

Зважаючи на вищезазначене, діагностика потенціалу розвитку на основі системно-синергетичного підходу відрізняється від звичайного аналізу тим, що на перше місце виносяться індикатори, які характеризують цілі системи. Вони дозволяють робити висновки про можливість досягнення цільових установок розвитку. В системно-синергетичній теорії їх називають характеристики зони аттрактора, а сам аттрактор розглядають як мета до якої прагне система. Тому, для розробки адекватної стратегії розвитку потенціалу необхідно мати інформацію про: ефективність використання потенціалу, його прогресивність та споживчу сприятливість.

До показників ефективності використання потенціалу слід віднести: коефіцієнт використання виробничої потужності, витрати на одну гривню, рентабельність продаж, коефіцієнт фінансової незалежності,

коефіцієнти дебіторської та кредиторської заборгованості, показники ефективності використання ресурсів: фондівіддачу, матеріалоемність, продуктивність праці. Показники прогресивності, в першу чергу, відображають результати впровадження НТП в технологію виробничої діяльності, і відповідно, до їх складу входять: питома вага продукції, виконаної по прогресивній технології; рівень технологічного укладу на підприємстві (рівень механізації, автоматизації, роботизації, та їх комплексність); ступінь морального зносу; фондоозброєність праці. Серед показників споживчої сприятливості слід визначити наступні: якість продукції, імідж підприємства, сервіс, рівень цін.

Встановлено, що для оцінки потенціалу розвитку підприємства доцільно співставляти фактичний рівень потенціалу з еталонним.

Результатом оцінювання в процесі діагностики має стати розрахунок узагальнюючого значення потенціалу, по якому можна робити висновки і давати рекомендації щодо розвитку підприємства. З цією метою пропонується використовувати показник – коефіцієнт потенціалу розвитку підприємства (КПР). В основу розрахунку показника КПР покладено метод Харрінгтона, згідно якого пропонується: провести калібрування – попереднє функціональне перетворення всіх розмірних показників в безрозмірні часткові показники якості (функції бажаності), які змінюються від нуля до одиниці і розрахувати зведений показник як середньо геометричний

Висновки. Таким чином запропонована новий підхід до діагностики потенціалу розвитку підприємств машинобудівного комплексу, який відрізняється від існуючих, тим, що ґрунтується на системно-синергетичній теорії та дозволяє визначити показники, від яких залежить досягнення цілей розвитку підприємств. Запропонована процедура діагностики дозволяє об'єктивно ідентифікувати існуючий стан розвитку та є основою для моделювання подальших перспектив виробничо-господарської діяльності машинобудівних підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амоша О.І. Промышленная политика Украины: концептуальные ориентиры на среднесрочную перспективу / О.І. Амоша, В.П. Вишневський, Л.О. Збаразька // Экономика Украины. – 2009. - №12. – С. 4-13.

2. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. В.М. Геєця. – К.: Ін-т екон. прогнозув., Фенікс, 2003. – 1008 с.
3. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку: монографія / [Кіндзерский Ю. В., Микитенко В. В., Якубовский М. М. та ін.]; за ред. канд. екон. наук Ю. В. Кінзерского; НАН України; Ін-т економ. та прогнозування. – К., 2009. – 928 с.
4. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия. / И. А. Бланк. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 784 с.
5. Забродский В.А., Кизим Н.А. Диагностика финансовой устойчивости функционирования производственно-экономических систем / В.А. Забродский, Н.А. Кизим – Х.: Бизнес Информ, 2000. – 82 с.
6. Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов / М. Портер; пер. с англ. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. - 454 с.
7. Горбачук Ю.А. Економічна діагностика: інтерактивний комплекс навчально-методичного забезпечення / Ю.А. Горбачук, Н.Б. Кушнір. – Рівне, НУВГП, 2007. - 176 с.
8. Бердникова Т. Б. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия / Т.Б. Бердникова. — М.: ИНФРА-М, 2001. — 215 с.
9. Гетьман О.О., Шаповал В.М. Економічна діагностика: навч. пос. для студентів вищих навчальних закладів / О. О. Гетьман, В. М. Шаповал. – Київ, центр навчальної літератури, 2007. – 307 с.